

Nurgül BOZKURT^{1, a}
Ali İhsan BOZKURT^{2, b}

¹ Akdeniz Üniversitesi,
Tıp Fakültesi,
Göğüs Hastalıkları Anabilim
Dalı,
Antalya, TÜRKİYE

² Akdeniz Üniversitesi,
Tıp Fakültesi,
Halk Sağlığı Anabilim Dalı,
Antalya, TÜRKİYE

^a ORCID: 0000 0003 4412 1106

^b ORCID: 0000 0002 5019 8719

Geliş Tarihi : 23.04.2021
Kabul Tarihi : 15.06.2022

Yazışma Adresi
Correspondence

Nurgül BOZKURT

Akdeniz Üniversitesi,

Tıp Fakültesi,

Göğüs Hastalıkları Anabilim

Dalı,

Antalya - TÜRKİYE

nurgulbozkurt@akdeniz.edu.tr

ARAŞTIRMA

F.Ü.Sağ.Bil.Tıp.Derg.
2022; 36 (2): 167 - 174
http://www.fusabil.org

Covid-19 Pandemisinin Sağlık Çalışanları Üzerine Psikolojik Etkisi

Amaç: Pandemi dönemleri en fazla sağlık çalışanlarını olumsuz etkilenmekte, kaygı/stresleri ve anksiyete/depresyon sıklığı artmaktadır. Bu çalışmada Covid-19 salgınında hastane çalışanlarında psikososyal etkilenme ve anksiyete depresyon skorları araştırılmıştır.

Gereç ve Yöntem: Çalışma Haziran-2020'de hastanemiz pandemi kliniğinde ve Covid-19 şüpheli hastaların tetkik/tedavisinin yapıldığı kliniklerde çalışan 167 hastane çalışanında gerçekleştirilmiştir. Çalışanlara anket uygulanmış, sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra kaygı/stres hissi, Covid-19 hasta ile temas, test yaptıрма ve pozitiflik oranı, vücut ağırlığı ve içilen sigara miktarında değişimler sorgulanmıştır. Kontrol grubu olarak sigara bırakma polikliniğine başvuran 115 kişiye aynı anket uygulanmış, veriler karşılaştırılmıştır. Aralık-2020'de hastane çalışanlarına ikinci bir anket uygulanmış; kaygı/stres hissinde değişim, uyku bozukluğu, fiziksel/mental yorgunluk durumu sorgulanmıştır. Ayrıca Hastane Anksiyete Depresyon ölçeğiyle çalışanların anksiyete ve depresyon skorları belirlenmiştir. Veriler SPSS-15.0 programında analiz edilmiştir.

Bulgular: Araştırmaya 167'si hastane personeli toplam 282 kişi katılmıştır. Çalışanların en büyük kaygıları "Covid-19 hastalığına yakalanma (%44.3) ve hastalığı ailelerine bulaştırma korkusudur (%74.4). Hastane çalışanlarının %25.7'sinde anksiyete, %49.1'inde depresyon skoru yüksek bulunmuştur. Covid-19 test pozitifliği Haziran-2020'de %1.3 iken Aralık-2020'de %16.9'a yükselmiştir. Pandemiden olumsuz etkilenmenin belirtisi olarak çalışanlarda öfkelenme/sinirlenme ve içilen sigara miktarında artış görülmüştür. Pandemi hem çalışanlarda hem de kontrol grubunda vücut ağırlığında artışa neden olmuştur. Verilerimiz hastane personeline pandemiden olumsuz etkilenmenin (%77.8) ve kontrol grubuna göre iki kat fazla (%35) olduğunu göstermektedir (p<0.01). Pandemi kliniği ve diğer klinik çalışanlarında etkilenme benzer düzeydedir (p>0.05).

Sonuç: Hastane çalışanlarında yüksek düzeyde anksiyete ve depresyon skorları saptanmıştır. Yine kaygı/stres kontrol grubuna göre iki kat fazla bulunmuştur. Altı aylık izlem sürecinde gözlenen artışlar sağlık çalışanlarındaki riski açıkça göstermektedir. Sürecin devam ettiği düşünülürse; sağlık çalışanlarının ruh sağlığını destekleyici önlemler alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hastane çalışanı, Covid-19, pandemi, anksiyete, depresyon

The Psychological Effect of the Covid 19 Pandemic on Health-Workers

Objective During pandemic periods, health-workers are most negatively affected, and their anxiety/stress scores and the frequency of anxiety/depression have increased. In this study, the psychosocial impact and anxiety depression scores of health-workers during the Covid-19 outbreak were investigated.

Materials and Methods: The study was carried out in 167 health-workers working in the pandemic clinic and other related clinics where the examination/treatment of patients with suspected Covid-19 in June-2020. A questionnaire was applied to the health-workers. Besides sociodemographic characteristics feeling, of anxiety/stresses, contact with a Covid-19 patient, Covid-19 testing and positivity rate, and changes in body weight and the amount of cigarettes smoked were questioned. The same questionnaire was applied to 115 people who applied to the smoking cessation clinic as the control group and the data were compared. A second survey was applied to health-workers in December/2020. Changes of anxiety/stress feel, sleep disorder, physical/mental fatigue status were questioned. In addition, the anxiety and depression scores of the health-workers were determined with the Hospital Anxiety Depression Scale. The data were analyzed in SPSS-15.0 program.

Results: A total of 282 people, 167 of whom were health-workers participated in the study. The biggest two concerns of the health-workers were the fear of contracting the Covid-19 disease (44.3%) and transmitting the disease to their families (74.4%). Anxiety score was high in 25.7% of the health-workers, this rate was 49.1% for depression. While Covid-19 test positivity was 1.3% in June/2020, it increased to 16.9% in December/2020. In addition an increase in angry/irritability, and the amount of cigarettes smoked were observed in health workers. The pandemic caused an increase in body weight in both the workers and the control group. Our data showed that health-workers were more twice adversely affected than control group in the pandemic period (respectively 77.8%, 35.4%), (p<0.01). Health-workers both in the pandemic and other related clinics were affected at similar levels during pandemic period (p>0.05).

Conclusion: High levels of anxiety and depression scores were found in health-workers. It was also found to be twice as high as the anxiety/stress control group. The increases observed during the six-month follow-up period clearly indicate the risk in health-workers. Considering that the pandemic period continues; measures should be taken to support the mental health of health-workers.

Key Words: Health-workers, Covid19, pandemic, anxiety depression

Giriş

Pandemiler tüm toplumda kitlesel boyutta kaygıların arttığı, zamanla anksiyete ve depresyonun ortaya çıktığı dönemlerdir (1-7). Covid-19 salgınında toplumdaki yaygın anksiyete bozukluğu, depresyon, uyku bozukluğu bildirilmiştir (8). Salgınlarda sağlık personeli olumsuz etkilenen grupların başında gelmektedir (9-12). Covid-19 salgınında da sağlık çalışanlarındaki psikososyal etkilenmenin genel toplumdan daha fazla olduğu bildirilmiştir (13-17).

Sağlık çalışanlarının olumsuz etkilenmesinin nedeninin Covid-19 hasta ile temas, dolayısıyla daha yüksek bulaş riskine sahip olmalarına, iş yükünde ani artış, çalışma koşullarında bozulma, aile ve çevresinden uzun süre uzak kalmalarına bağlı olduğu bildirilmektedir (18). Bu nedenle salgın kontrolünde önemli role sahip olan sağlık çalışanlarının psikososyal durumlarının taranması ve gereken alanlarda önlemler geliştirilmesi önerilmektedir (18). Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de 2020 yılı başlarında başlayan Covid-19 salgınının uzun sürebileceği ve salgında üstlendikleri önemli görevleri düşünülduğünde sağlık insan gücü kaynağının iyi korunması ve desteklenmesi kritik önem taşımaktadır. Sağlık profesyonellerinin psikolojilerini desteklemek için etkili yaklaşımlar geliştirilmeden önce özel kaygı ve korku kaynaklarını anlamak oldukça önemlidir (9-11).

Çalışmada; bir pandemi hastanesinde Covid-19 tanı ve öntanı hastaların tetkik ve tedavisinin yapıldığı kliniklerde çalışanların kaygı/stres ve davranışları, anksiyete, depresyon durumları araştırılmış, veriler kontrol grubu ile karşılaştırılmıştır. Çalışma hastane çalışanlarında oluşan kaygıları ve anksiyete depresyon skorlarını göstermek açısından literatüre katkı sağlayacaktır. Çalışmada amaç pandemi sürecinde sağlık çalışanlarında öne çıkan sorunların saptanması ve alınması gereken önlemlere dikkat çekilmesidir.

Gerçe ve Yöntem

Araştırma ve Yayın Etiği: Çalışma için gerekli onay Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan alınmış (Karar no:2020/640) ve Helsinki Bildirgesi ve etik ilkelere uyulmuştur.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme: Çalışma Haziran 2020'de Covid Polimeraz Zincir Reaksiyonu (PCR) pozitif hastalarının tedavi edildiği "pandemi kliniği" ve pandemi kliniğine aktif destek sağlayan, Covid-19 ön tanı PCR negatif hastaların tanı ve tedavisinin yapıldığı ilgili kliniklerde (acil, enfeksiyon, göğüs hastalıkları, radyoloji) çalışan hastane çalışanlarında gerçekleştirilmiştir. Hekimlerin hastalık hakkında eğitilmiş olmalarıyla kaygı düzeyinin farklı olabileceği düşünülerek araştırma hekim dışı hastane çalışanlarında yapılmıştır. Hastane çalışanları hemşireler, teknisyenler, sekreterler ve hizmet personeli (yemek ve temizlik işleri) olarak dört meslek grubuna ayrılmıştır.

Araştırma beş farklı klinikte çalışan 167 kişiye gerçekleştirilmiştir. Personel bilgilendirilip anket dağıtılarak doldurmaları talep edilmiştir. Gönüllü olup anketi dolduran hastane çalışanları çalışmaya alınmıştır.

Çalışmaya hastane çalışanlarının verileri ile karşılaştırma yapılabilmesi için, "sağlık/hastane çalışanı olmayan toplumda diğer işlerde çalışan" 115 kişi kontrol grubu olarak alınmıştır. Kontrol grubuna sigara bırakma polikliniğine son altı ayda başvurmuş kişiler arasından (kayıtlardan) sağlık personeli olmayan ve gönüllü olanlar dahil edilmiştir. Kontrol grubundaki kişiler hastane çalışanlarına yaş, komorbiditesi olmayan toplum içinde çalışan vb. özellikleri benzer kişiler alınmıştır. Pandemi koşullarında bulaş riski oluşturmamak için kontrol grubuna anket telefonla uygulanmıştır. Sonuçlar hastane çalışanları verileriyle karşılaştırılmıştır. Kontrol grubuna göre hastane çalışanlarında kadınlar daha yüksek oranda olduğundan kontrol grubu ile karşılaştırmalarda cinsiyetin etkisinin kaldırılması amacıyla verilerimiz cinsiyete göre tabakalandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları: Hastane çalışanlarına ve kontrol grubuna Haziran 2020'de 23 soruluk bir anket uygulanmıştır. Uygulanan ankette sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra, Covid-19 (PCR pozitif) hasta ile temas, Covid-19 için test yaptırma durumu, kilo ve içilen sigara miktarında değişiklikler ile bazı kaygılar (Covid-19 hastalığına yakalanma korkusu, ölüm korkusu yaşama, kendini çaresiz hissetme, hastalığı ailelerine bulaştırma kaygıları) ile pandemi öncesine göre sinirli/öfkeli olma durumu sorgulanmıştır. Sorgulanan kaygıların belirlenmesinde bu alandaki çalışmalardan yararlanılmıştır (15-19). Sorgulanan kaygıyı "fazla/çok fazla" yaşayanlar "ciddi düzeyde etkilenme" olarak değerlendirilmiştir.

İlk anketten 6 ay sonra Aralık 2020'de (pandeminin onuncu ayında) aynı kliniklerde çalışan gönüllü 103 hastane çalışanına ikinci bir anket uygulanarak pandemi sürecindeki değişim incelenmiştir. Bu ankette Covid-19 test yapılma ve pozitiflik oranı, kaygı düzeylerindeki değişim irdelenmiş ayrıca uyku bozukluğu, fiziksel ve mental yorgunluk durumu değerlendirilmiştir. Yine kilo değişimi, sigara içme durumu ve içilen sigara miktarındaki değişiklikler ve pandemide kendilerine bağlı olduğu kurum tarafından sağlanan destek sorgulanmıştır. Ayrıca Hastane Anksiyete Depresyon (HAD) testi uygulanarak çalışanların anksiyete/depresyon skorları belirlenmiştir. Anksiyete skoru için kesme noktası 11 ve üzeri depresyon skoru için kesme noktası 8 ve üzeri alınmıştır (20).

İstatistiksel Analiz: Veriler SPSS 15.0 programında analiz edilmiştir. Ölçümsel verilerde ortalama ve standart sapma, sayısal verilerde yüzdeler esas alınmıştır. Ölçümsel verilerin karşılaştırılmasında bağımsız örneklemelerde t-testi ve çoklu karşılaştırmalarda ANOVA testi uygulanmıştır. Varyansların homojenliğini test için Levene testi kullanılmıştır. Sayısal verilerin karşılaştırılmasında ise Ki kare testi kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmada 33'ü pandemi kliniğinde, 134'ü ilişkili diğer kliniklerde çalışan olmak üzere 167'si hastane çalışanı ve 115'i kontrol grubu olmak üzere toplam 282 kişi alınmıştır (Tablo1). Çalışmaya alınan hastane personelinin yaş ortalaması 36.8±10.8 olup kontrol

grubunun yaş ortalaması 38.5±9.6'dır ve her iki grup yaş açısından benzerdir (p=0.230).

Tablo 1. Araştırmaya katılanların dağılımı

		n	%
Meslek grubu	Hemşire	60	35.9*
	Teknisyen	30	18.0*
	Sekreter	30	18.0*
Çalışılan klinik	Hizmet Pers.	47	28.1*
	Pandemi kliniği	33	19.7*
	Diğer Klinikler	134	80.2*
Grup	Hastane Çalışanı	167	59.2
	Kontrol	115	40.8
Toplam		282	100.0

*Hastane çalışanları içindeki %

Ankette sorgulanan dört kaygıyı "fazla ve çok fazla" düzeyde yaşayanların oranları Tablo 2'de verilmiştir. Sorgulanan tüm kaygıların hastane çalışanlarında (hem kadınlarda hem de erkeklerde) kontrol grubuna göre 2-4

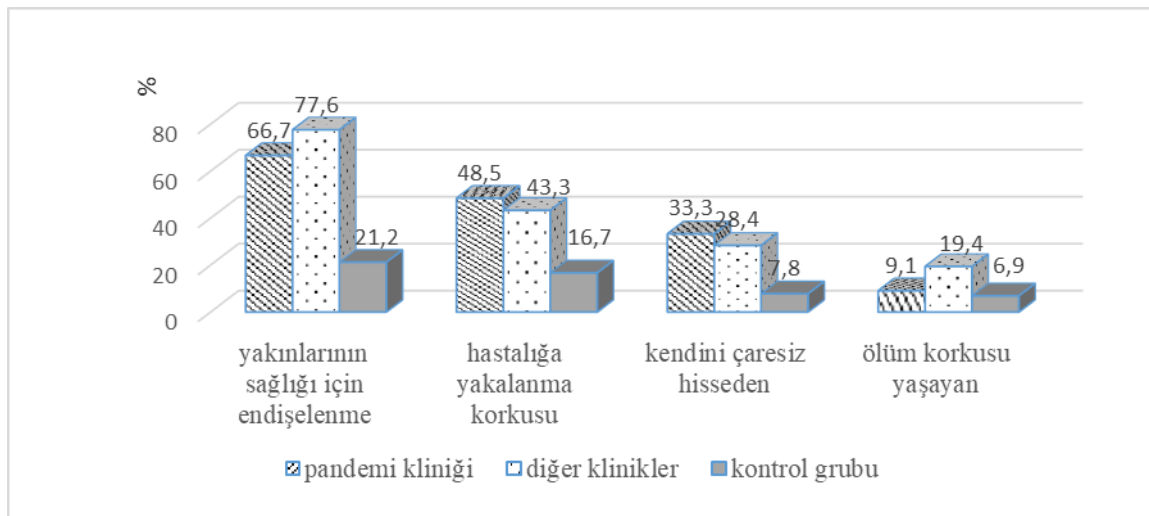
kat yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 2). Hastane çalışanlarında en büyük kaygı "aile/yakınlarının sağlığı için endişelenmedir. Bu kaygıyı "fazla/çok fazla" yaşayanlar kontrol grubuna göre yaklaşık 3.5 kat fazladır (sırasıyla %21.2 ve %75.4), (p=0.001). Ciddi düzeyde "hastalığa yakalanma korkusu" kontrol grubunda %16,7 iken hastane çalışanlarında %44.3'e yükselmektedir (p=0.001). Ciddi düzeyde "kendini çaresiz hissetme" kontrol grubuna göre 4 kat fazladır (p=0.001). Ciddi düzeyde "ölüm korkusu" yaşayanlar kontrol grubunda %6.9 iken hastane çalışanlarında %17.4'e yükselmektedir (p<0.01). En az bir kaygı/semptomu "ciddi düzeyde" yaşayanlar kontrol grubunda %35.4 iken; bu oran hastane çalışanlarında iki katına (%77.8) yükselmektedir (p=0.001). Özetle yaşanan pandemide hastane çalışanlarının kaygı düzeyleri sağlık dışı alanlarda çalışan kişilere göre anlamlı düzeyde yüksektir.

İncelenen kaygı düzeylerinin çalışılan kliniklere göre karşılaştırmaları Şekil 1'de verilmiştir. Pandemi kliniği ve ilişkili diğer kliniklerin çalışanlarında saptanan kaygı düzeyleri birbirine yakın düzeylerde bulunmuştur (p>0.05), (Şekil 1). Her iki gruptaki kaygıların düzeyleri kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde yüksektir (p<0.05).

Tablo 2. Kaygı sorularına verilen yanıtların gruplara göre karşılaştırılması

Pandemiden "fazla ve çok fazla" düzeyde	Hastane çalışanları			Kontrol Grubu			P*
	Kadın n=128	Erkek n=39	Toplam n= 167	Kadın n=37	Erkek n= 78	Toplam n=115	
Yakınlarının sağlığı için endişe duyanlar, (%)	80.5	59.0	75.4	44.1	9.2	21.2	0.001
Hastalığa yakalanma korkusu yaşayanlar, (%)	46.9	35.9	44.3	26.5	11.8	16.7	0.001
Kendini çaresiz hissedener, (%)	31.3	23.1	29.3	20.6	1.5	7.8	0.001
Ölüm korkusu yaşayanlar, (%)	18.8	12.8	17.4	14.7	2.9	6.9	0.01
En az bir kaygı/semptomu olanlar, (%)	82.0	64.1	77.8	58.8	23.1	35.4	0.001

* İstatistiksel analizde toplam sütunları karşılaştırılmıştır

Şekil 1. Pandemi kliniği, ilişkili klinik çalışanlarının ve kontrol grubunun kaygı düzeyleri

İncelenen kaygıların meslek grubuna göre dağılımı incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlılık saptanmamakla birlikte, hemşirelerde etkilenmenin daha fazla olduğu görülmektedir. "Hastalığa yakalanma korkusu" yaşayanlar (%53.3), "kendini çaresiz hissedener" (%35.0), "ölüm korkusu yaşayanlar" (%21.7) en fazla hemşirelerdedir. Aile ve yakınlarının sağlığı için endişelenme ise en yüksek sekreterler grubundadır (%86.7).

Çalışmada hastane çalışanlarının "Covid -19 hastası ile temas" ve "Covid-19 PCR testi yaptıırma" durumu sorgulanmıştır. Haziran 2020'de pandemi kliniği çalışanlarının tamamının, diğer kliniklerde çalışanların %41.0'inin "Covid-19 hastası ile temas" durumu vardır. En az temas sekreterlerde (%13.3), en fazla temas hemşire grubundadır (%63.8). Araştırmaya katılan hastane çalışanlarının %46.1'ine Covid-19 PCR testi yapılmıştır. Pandemi kliniği çalışanlarında PCR testi yapıma oranı %66.7 ve diğer klinik çalışanlarında ise %41.0'dır. Sadece bir kişide (pandemi kliniği çalışanı bir hemşire) PCR testi pozitif sonuç çıkmıştır (%1.3).

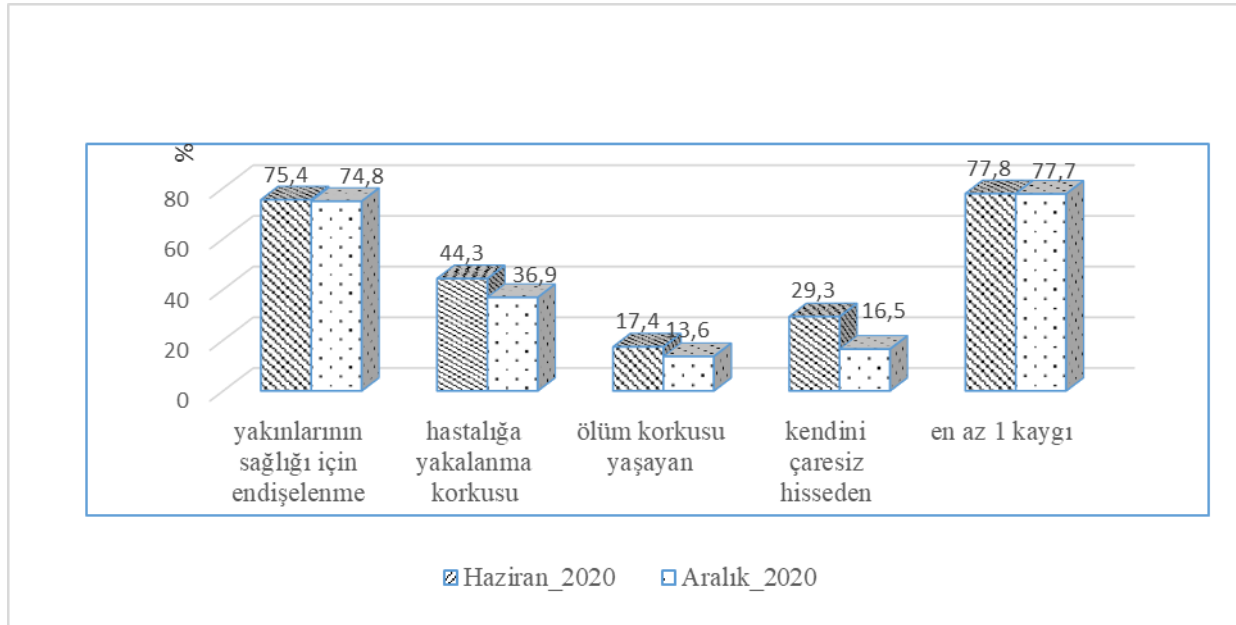
İlk anketten 6 ay sonra (Aralık 2020) aynı kliniklerde çalışan 103 kişiye yapılan ikinci anket ile PCR testi yaptıırma ve pozitiflik oranlarındaki değişim değerlendirilmiştir. Haziran 2020'de Covid-19 hasta ile temaslı personel oranı %52.7 iken altı ay sonra bu oran %52.4 bulunmuştur. Yani geçen altı aylık süreçte Covid-19 hasta ile temaslı personel oranının yaklaşık aynı düzeylerde kaldığı görülmektedir. Buna karşın altı aylık süreçte Covid-19 PCR testi yapıma oranı yaklaşık %20'lik artış ile %46.1'den %57.3'e ve PCR test sonucu pozitif çıkanların oranı ise yaklaşık on üç kat artış ile %1.3'den %16.9'a yükselmiştir (p=0.003). Altı aylık süreçte hastane çalışanlarının PCR pozitiflik oranında görülen 13 katlık bu artış çalışma ortamındaki bulaş riskinin boyutunu ve bulaşa yönelik alınan önlemlerin yetersizliğini açıkça göstermektedir (Tablo 3).

Çalışmada Haziran 2020 ile Aralık 2020 kaygı/stres verileri karşılaştırılmış, Şekil 2'de verilmiştir. Genel olarak oranlar birbirine yakın olmakla birlikte bazı kaygı oranlarında kısmi azalma gözlenmiştir. Örneğin "kendini çaresiz hissedenerin" oranı %29.3 iken altı ay sonra %16.5 olarak saptanmıştır.

Tablo 3. Hastane çalışanlarında altı aylık süreçte temas, test ve pozitiflik oranlarındaki değişim

	Haziran 2020		Aralık 2020		P
	n	%	n	%	
Covid-19 hasta teması olanlar	88	52.7	54	52.4	>0.05
Covid-19 PCR testi yapılanlar	77	46.1	59	57.3	>0.05
Covid-19 PCR test + çıkanlar	1	1.3*	10	16.9*	=0.003
Toplam	167	100.0	103	100.0	

*Test yapılanlar içindeki pozitif çıkanların yüzdesi

Şekil 2. Altı aylık dönemde hastane çalışanlarının kaygı düzeylerindeki değişimin karşılaştırılması

Aralık 2020'deki anket ile hastane çalışanlarında uyku bozukluğu, fiziksel/mental yorgunluk varlığı sorgulanmış ve anksiyete/depresyon durumu araştırılmıştır. Aralık 2020'de (pandeminin onuncu ayında) hastane çalışanlarında 'fiziksel yorgunluk' %52.4, 'mental yorgunluk' %47.6 oranında bulunmuştur. Sıklıkla "uyku problemi yaşayanlar" %17.5 ve "pandemi öncesine göre daha sinirli/öfkeli olduğunu" belirtenler ise %19.4 oranındadır. Meslekler göre değerlendirdiğimizde hemşirelerde mental ve fiziksel yorgunluğun (%73.3), diğer meslek gruplarına göre daha yüksek oranlarda olduğu dikkati çekmektedir ($p<0,05$). Etkilenmeler teknisyen grubunda nispeten daha düşüktür (Şekil 3).

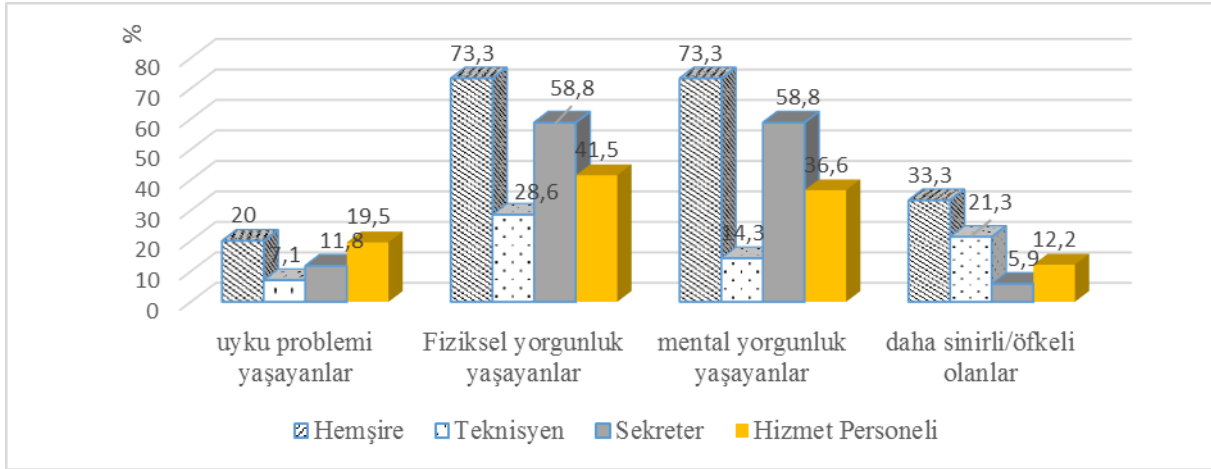
Aralık 2020'de HAD'a göre hastane çalışanlarının %25.7'sinde anksiyete, %49.1'inde depresyon skorları yüksek bulunmuştur. Hemşirelerde depresyon (%56.7), sekreterlerde ise anksiyete skoru (%41.2) diğer meslek gruplarına göre daha yüksek oranlardadır ancak istatistiksel fark yoktur (Şekil 4).

Pandeminin oluşturduğu kaygılar ve psikolojik etkilenme çalışanlarda iki farklı alanda daha kendini göstermiştir. Çalışanların vücut ağırlığı ve içilen sigara miktarındaki değişim etkilenen alanlardır. Verilerimize göre hastane çalışanlarının yaklaşık yarısında (%47.9) vücut ağırlığında değişim gözlenmiştir. Değişim daha çok artış yönündedir (Şekil 5). Meslekler göre

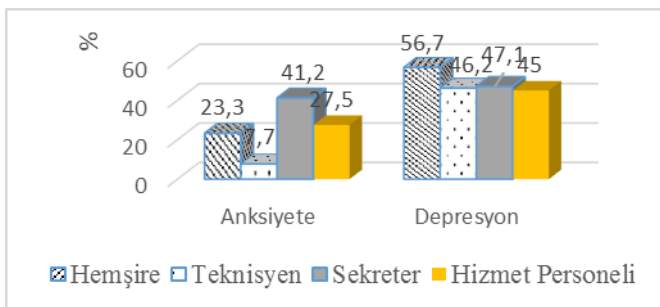
değerlendirildiğinde kilo artışı en fazla teknisyenlerde (%44,8) ve sekreterlerde (%30,0) gözlenmiştir. Kilo kaybı ise en yüksek hemşire grubundadır (%35,0), ($p=0,005$). Kontrol grubunda ise pandemi döneminde vücut ağırlığı artanlar %30,7, azalanlar ise %8,0 oranında bulunmuştur. Özetle pandemide hem hastane çalışanlarında hem de kontrol grubunda her üç kişiden birinde kilo alımı gözlenmiştir.

Bir başka etkilenen alan "sigara içimi" ile ilgilidir. Hastane çalışanlarının yaklaşık 1/3'ü sigara içmektedir. Sigara içme sekreter ve teknisyenlerde daha fazladır (sırasıyla %43,3 %37,9). Sigara içen hastane çalışanlarının %44,2'sinde pandemi döneminde içilen sigara miktarı artmıştır. Aynı dönemde azaltmayı başarabilenler ise sadece %11,5 oranındadır. Yani hastane çalışanları içtikleri sigara miktarını pandemi de önemli ölçüde artırmıştır (Şekil 5). Artış en fazla hemşirelerde gözlenmiştir (%73,3). Özetle pandemi koşulları hastane çalışanlarında vücut ağırlığında değişime ve içilen sigara miktarında artışa neden olmuştur.

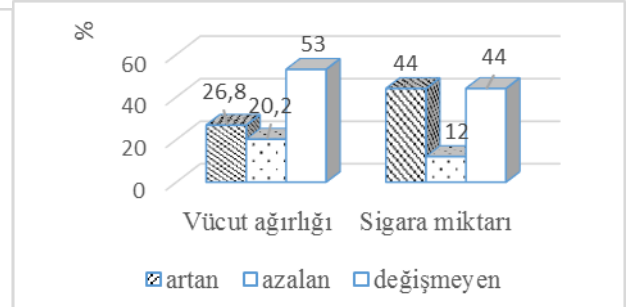
Aralık 2020'deki ankette hastane çalışanlarına pandemi döneminde çalıştıkları kurum tarafından kendilerine sağlanan desteği genel olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışanların %42,7'si "çok az", %50,5'i "hiç destek almadıkları" yanıtını vermişlerdir ve bu durum oldukça dikkat çekicidir.

Şekil 3. Meslek gruplarına göre bazı etkilenme alan ve düzeyleri

Şekil 4. Meslek gruplarına göre anksiyete/depresyon skoru yüksek bulunanlar

Şekil 5. Pandemide hastane çalışanlarının vücut ağırlığı ve içilen sigara miktarındaki değişimler

Tartışma

Hastane çalışanları psikososyal etkilenme açısından pandeminin erken döneminden itibaren risk altında olduğu ve olumsuz etkilendiği bildirilmiştir (18, 9-12). Pandemi süresinin uzaması sağlık çalışanlarında mesleki işlevselliğin bozulmasına ve ruhsal bozukluklara yol açmaktadır. Bu nedenle ruh sağlığını koruyucu önlemlerin geç kalınmadan alınması önerilmektedir. Alınacak önlemler ve etkili yaklaşımlar öncesinde çalışanların kaygı ve korku kaynakları saptanmalı ve boyutları belirlenmelidir (21).

Hastane çalışanlarında psikolojik etkilenmenin araştırıldığı çalışma verilerimiz değerlendirildiğinde çalışanların kaygıları kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde (2-4 kat) yüksektir. Hastane çalışanlarının her beş kişinin birinde ciddi düzeyde “ölüm korkusu” ve “pandemi öncesine göre kendini daha sinirli/öfkeli hissetmesi” her beş kişiden ikisinde “hastalığa yakalanma korkusu”, dördünde “hastalığı ailesi/yakınlarına bulaştırma korkusu” yaşaması, hastane çalışanlarının pandemiden oldukça fazla etkilendiğini açıkça göstermektedir. Pandemi kliniği çalışanları ile ilgili diğer klinik çalışanları karşılaştırıldığında etkilenmenin benzer düzeylerde olduğu gözlenmiştir. Yani pandemiden sadece pandemi kliniği değil acil, enfeksiyon, göğüs hastalıkları, radyoloji gibi yakın ilişkili kliniklerin çalışanları da benzer düzeylerde etkilenmiştir. Hastane çalışanlarında görülen en büyük kaygının “hastalığı ailesine/yakınlarına bulaştırma korkusu” olması her dört çalışandan üçünün bu endişeyi ciddi düzeyde yaşamasını çok önemlidir. Yapılan çalışmalarda sağlık çalışanlarının mesleki görevler ve aile bireylerine hastalık bulaştırma korkusu arasında çalışmaları yaşadığı, Covid-19 salgını sırasında hastanelerde görev yapan sağlık çalışanlarının aile üyelerinin önemli bir bellek sağlık yükü oluşturduğu bildirilmiştir (22-24). Bu önemli kaygı düşünülerek destek programlarının eylem planlarında yer alması gerekmektedir. Sağlık çalışanlarına mesleki işlevsellik açısından kurumlarının kendilerine ve ailelerine destek için güven vermesi gerekir. Bu güven sağlık çalışanını korumak ve Covid-19 ile enfekte olmalarını önlemek için olanaklı olan her önlemin alınmasını ve enfekte olursa, bağlı oldukları kurumların onları ve ailelerini tıbbi ve sosyal olarak destekleyeceğinden emin olmayı içermektedir (25). Ülkemizde bu konuda kısmi önlemler geliştirilmiştir. Sağlık personeline evi dışında geçici konaklama olanağı sağlanması, aşılama sağlığı çalışanlarına öncelik tanınması bunlardan bazılarıdır. Çalışanlara sorulan “pandemide sizlere verilen destekleri nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusunun yanıtı bu desteklerin nasıl algılandığı açısından önemlidir. Çalışanlar arasında verilen desteği yeterli bulanların oranı %5’in altında kalması dikkat çekicidir. Bu nedenle personeli destekleyen uygulamalar artırılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

Pandemi sürecinde çalışanların kaygılardaki değişimi görebilmek amacıyla altı ay arayla yapılan iki ankette de sorgulanan kaygı düzeylerinin genelde aynı kaldığı görülmüştür. Ancak “kendini çaresiz hissedenenlerin” oranında bir miktar düşüş gözlenmiştir. Muhtemelen süreç ilerledikçe hastalıkla ilgili

bilinmeyenlerin azalması, kabullenme ve aşılama ümidi vb. faktörlerin bu değişimde rol oynadığı düşünülmektedir.

Bir diğer önemli bulgu hastane çalışanlarında saptanan yüksek düzeyde anksiyete ve depresyon skorları ile yaygın fiziksel/mental yorgunluk yaşama oranlarıdır ve etkilenmeyi net olarak göstermektedir. Yine her beş çalışandan birinde “uyku kalitesinde bozulma” olması çalışanların etkilendiğinin bir diğer göstergesidir. Çin’de yapılan bir çalışmada Covid-19 salgınında sağlık çalışanları %23 ile pandemi sürecinde uyku bozukluğunun en fazla bulunduğu meslek grubu olarak bildirilmiştir (7). Bir başka çalışmada sağlık çalışanlarının %40.2’sinde post travmatik stress semptomları saptandığı rapor edilmiştir (12). Yapılan çalışmalarda Covid-19 ile doğrudan mücadele eden hastane çalışanlarında stres, anksiyete/depresyon belirtilerinde artış olduğu bildirilmiştir (10, 11). Benzer veriler geçmişteki SARS salgınında da gözlenmiştir. SARS salgını döneminde toplumda %16.5’inde orta-ağır depresif semptomlar tespit edilmişken salgından üç yıl sonra bile sağlık çalışanlarında bu oranın %23 olduğu bildirilmiştir (26, 27). Sonuçlarımız literatürle uyumludur ve pandemide sağlık çalışanlarında ciddi düzeyde fiziksel/mental yorgunluk olduğunu, anksiyete ve depresyon bulgularının yaygın olduğunu göstermektedir. Salgının sürdüğu ve salgın sonrasında bile etkilenmenin devam edebileceği düşünülürse hastane çalışanları için acil eylem planlarının yapılması gerekmektedir.

Salgınlarda kadınların kaygı düzeyinin daha yüksek olduğunu gösteren birçok çalışma vardır (6, 27-30). Bu çalışmada kontrol grubunda kadınların pandemiden daha fazla etkilendiği, ancak sağlık çalışanlarında etkilenmenin cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmüştür. Mesleki eğitimin etkili olduğu düşünülmektedir. Çin’de yapılan bir çalışmada benzer olarak sağlık çalışanların Covid-19 salgınına yönelik anksiyete ve depresyon düzeylerinde cinsiyete göre bir farklılığa rastlanmadığı bildirilmiştir (11).

Bu çalışmada tüm meslek grupları pandemiden olumsuz etkilenmekle birlikte en fazla etkilenme hemşire grubundadır. Depresyon düzeyinin, incelenen kaygıların çoğunun hemşirelerde daha yüksek olması en fazla hemşirelerin etkilendiğinin göstergesidir. Çin’de yapılan bir çalışmada da en fazla etkilenen sağlık çalışanlarının hemşireler olduğu bildirilmiştir (12). Bu nedenle alınacak önlemlerde öncelik verilmesi gereken grupların başında hemşireler olmalıdır.

Pandemi sürecinde hastalığın bulaş hızı ve değişimi oldukça önemlidir. Bu çalışmada hastane çalışanlarında PCR pozitiflik oranının hızla arttığı gözlenmiştir. Test pozitifliği Haziran 2020’de %1.3 iken Aralık 2020’de %16.9’a yükselmesi bulaş hızının arttığının göstergesidir. Özetle çalışmalarda bulaş riski yüksek, alınan önlemler ise yeterli değildir ve sonuç olarak çalışanlarda PCR pozitifliği altı ayda %1.3 den %16.9’a yükselmiştir. Bu durumun bir yansıması olarak çalışanlarda saptanan en yaygın iki kaygı “hastalığı ailesine bulaştırma” ve “hastalığa yakalanma korkusu” olmuştur. Bu durum personelin çalışma sırasında bulaşa karşı alınan korunma koşullarına/önlemlerine yeterince

güvenemediğini göstermektedir. Bu kaygıyı destekleyen bulgulardan birisi riskli kliniklerde çalışmalarına rağmen personelin yaklaşık yarısının Covid-19 yönünden *taranmamış* olmasıdır. Bu oranın Haziran 2020'de %46.1 ve Aralık 2020'de sadece %57.3 olması dikkati çekmektedir. Normalde Covid-19 hasta teması olan kliniklerde çalışanların tamamına test yapılması hatta belli aralarla tekrarlanması gerekir. Ülkemizde değişik merkezlerden sağlık çalışanlarında ciddi sayıda Covid-19 hastalığına yakalanma ve hatta ölümler bildirilmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından Covid-19 hastalarının %6.5'inin sağlık çalışanları olduğunu bildirilmiştir (31). Bu oran günden güne artmaktadır. 2021 başlarında sağlık çalışanlarına yapılan hızlı ve yaygın aşılama bu sorunu çözecek en etkin adımlardan biridir, acilen başka koruyucu önlemlerin de hayata geçirilmesi gerekir.

Bu çalışmada pandemi döneminde hastane çalışanlarında kilo değişimi (kilo artışı daha belirgin) gözlenmiştir. Sağlıkçılardaki bu iki yönlü kilo değişimi muhtemelen pandemideki psikolojik etkilenmenin bir sonucudur. Pandemi sürecinin uzun süreceği düşünülürse bu kilo artışı ileride çalışanlarda obezite problemi yaşanabileceğinin göstergesidir ve önlem alınması gereken alanlardan biridir. Kontrol grubunda kilo artışı yaşayanların oranının daha fazla olması dikkat çekicidir ve muhtemelen pandemi dönemindeki fiziksel aktivitelerin azalmasına bağlı olduğu düşünülmektedir. İleride toplumsal düzeyde obezite sorununda artış yaşanabileceğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Okur İ, Demirel ÖF. COVID -19 ve psikiyatrik bozukluklar. Medical Research Reports 2020; 3: 86-99.
- Moghanibashi-Mansourieh A. Assessing the anxiety level of Iranian general population during COVID-19 outbreak. siAan J Psychiatr 2020; 51: 10207.
- Lima CKT, Carvalho PMM, Lima IAAS R et al. The emotional impact of coronavirus 2019-nCoV (new coronavirus disease). Psychiatry Res 2020; 287: 112915.
- Czeisler MÉ, Lane RI, Petrosky E et al. Mental health, substance use, and suicidal ideation during the COVID -19 pandemic. United States MMWR 2020; 69: 1049-1057
- Burhanettin K. Effects of pandemic on mental health. J Clin Psy 2020; 23: 123-124.
- Chaix, B, Delamon, G, Guillemassé, A, Brouard, B, Bibault, J. E. Psychological distress during the COVID-19 pandemic in France: A national assessment of at-risk populations. 2020; 33: 6.
- Huang Y, Zhao N. Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID -19 outbreak in China: A web-based cross-sectional survey. Psychiatry Res 2020; 288: e112954.
- Cinelli M, Quattrociochi W, Galeazzi A et al. The COVID-19 social media infodemic 2020; 10: 16598.
- Izci F. COVID-19 outbreak and health care workers. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2020; 21: 335.
- Lai J, Ma S, Wang Y et al. Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. JAMA network open 2020; 3: e203976.
- Zhang WR, Wang K, Yin L et al. Mental health and psychosocial problems of medical health workers during the COVID-19 epidemic in China. Psychother Psychosom 2020; 89: 242-250.
- Si MY, Su X, Jiang Y et al. Psychological impact of COVID -19 on medical care workers in China. Infect Dis Poverty 2020; 9: 1-13.
- Anonim. "National Influenza and COVID-19 Report 2020(Week41)". <https://www.gov.uk/government/statistics/national-flu-and-covid-19-surveillance-reports/23.03.2021>.
- Zhang C, Yang L, Liu S et al. Survey of Insomnia and Related Social Psychological Factors Among Medical Staff Involved in the 2019 Novel Coronavirus Disease Outbreak. Front psychiatry. 2020; 11: 306.
- Xing J, Sun N, Xu J, Geng S, Li Y. Study of the mental health status of medical personnel dealing with new coronavirus pneumonia. PLoS One 2020; 15: e0233145.
- Rossi R, Soggi V, Pacitti F et al. Mental health outcomes among frontline and second line health care workers during the Coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic in Italy. JAMA Network Open 2020; 3: e2010185.

17. Elbay RY, Kurtulmuş A, Arpacıoğlu S, Karadere E. Depression, anxiety, stress levels of physicians and associated factors in COVID-19 pandemics. *Psychiatry Res* 2020; 290: 113130.
18. Uyurdağ N, EskicioğluG, Aksu S, Soyata AZ. COVID-19 pandemisi sırasında sağlık alışanlarında psikososyal etkilenme ile ilişkili risk etkenleri ve koruyucu etkenler: Bir sistematik derleme. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi* 2021; 26: 122-140.
19. Bunnell BE, Davidson TM, Ruggiero KJ. The Peritraumatic Distress Inventory: Factor structure and predictive validity in traumatically injured patients admitted through a Level I trauma center. *J Anxiety Disord.* 2018; 55: 8-13.
20. Aydemir , Guvenir T, Kuey L, Kuiltur S. Hastane Anksiyete ve Depresyon leği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Guvenilirlik alışması. *Türk psikiyatri dergisi* 1997; 8: 280-287.
21. Xiang YT, Jin Y, Wang Y et al. Tribute to health workers in China: A group of respectable population during the outbreak of the COVID-19. *Int J Biol Sci* 2020; 16: 1739–1740.
22. Ehrenstein BP, Hanses F, Salzberger B. Influenza pandemic and professional duty: family or patients first? A survey of hospital employees. *BMC Public Health* 2006; 6:311.
23. Baki S, Piyal B. COVID -19 pandemisi ve benzeri olağanst durumlarda sağlık alışanları açısından iş-aile atışması. *Sağlık ve Toplum* 2020:119-123.
24. Ying Y, Kong F, Zhu B et al. Mental health status among family members of health care workers in Ningbo, China during the coronavirus disease 2019 (COVID -19) outbreak: a cross-sectional study. *BMC Psychiatry* 2020; 20: 379.
25. Shanafelt T, Ripp J, Trockel M. Understanding and addressing sources of anxiety among health care professionals during the COVID -19 pandemic. *JAMA* 2020; 323: 2133-2134.
26. Wang C, Pan R, Wan X et al. Immediate psychological responses and associated factors during the initial tage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *Int J Environ Res Public Health* 2020; 17: 1729.
27. Liu X, Kakade M, Fuller CJ et al. Depression after exposure to stressful events: Lessons learned from the severe acute respiratory syndrome epidemic. *Compr Psychiatry* 2012; 53: 15–23.
28. Bandelow B, Michaelis, S. Epidemiology of anxiety disorders in the 21st century. *Dialogues Clin Neurosci* 2015; 17: 327–335.
29. ırakoğlu, O.C. Domuz gribi (H1N1) salgınıyla ilişkili algıların, kaygı ve kaınma dzeyi değişkenleri bağlamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi* 2011; 26: 49-64.
30. Ekiz T, Ilıman E, Dönmez E. Bireylerin sağlık anksiyetesi düzeyleri ile COVID-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *Usaysad Dergisi* 2020; 6: 139-154.
31. Yumru M. COVID-19 ve sağlık alışanlarında tükenmişlik. *Klinik Psikiyatri Dergisi* 2020; 23: 5-6.